

НАУЧЕН ФОРУМ НА СВЕТОВНАТА СЛАВИСТИКА

Лазар Цветков, Лиляна Грашева, Христо Йорданов

Неотдавна, в Сметановата зала на Националния дом в Прага бе открит и закрит VI международен конгрес на учените-слависти. Близко две хиляди от най-известните славяноведа в света и още толкова гости имаха възможност в разстояние на цяла седмица да общуват в прения от трибуните или в интимни беседи по старинните пражки улици и паркове; да разменят научни съображения и мисли, дирейки голямата истина за миналия и настоящия живот на славянските народи, за тяхната духовна близост с другите неславянски народи, за общите им граждански търсения и духовни стремления, за близостта им в бита, в езика, в словесното народно и лично творчество. . . И този голям разговор за своеобразната съдба на славянството, започнат пак в същата зала приблизително преди четири десетилетия на Първия славистичен конгрес (1929), непрекъснато се разширява и вглъбява. Все повече участници влагат своя скромен принос; все повече слависти поднасят в научно обращение своите прозрения и открития, своите теми и домогвания, решения, хипотези и концепции. . . Понякога — успешно защитени и научно аргументирани, а понякога — без анализ и по случайни белези, без проникновено познаване на фактите и по данни, лишени от всякаква научна систематика. . .

Не може да не се подчертае още в самото начало, че участието в конгресната работа на почти всички учени бе интензивно и плодотворно. Широките проблемни граници на славистиката — тази достатъчно комплексна наука — дава духовна храна и на историци, и на литератори, и на изкуствоведи, и на езиковеди, и на фолклористи, и на естетици. . . Всички те, в различни степени и аспекти, проучват взаимоотношенията на славянските народи, трайните им връзки с другите неславянски култури, езици, литератури и фолклор. И всеки клон на славистиката решава свои проблеми колкото разнородни, толкова и органически свързани помежду си. Много от тези въпроси бяха решени, други — само подхванати в отделните доклади или в дискусиите, а трети — предстои да бъдат решавани или осветлявани от научни позиции. Това състояние на нещата най-добре се вижда след като конгресната работа е приключила, страстите са утихнали, дискусиите са отшумели. Най-неоспорим резултат на Шестия славистичен конгрес е масовият прогресивен тласък към положителното решаване на почти всички проблеми, по които се разисква. Освен него бе запазен традиционният дух на взаимно доверие и уважение между славистите от цял свят. И нещо друго: въпреки пражките контрасти на тревожната атмосфера, славяноведите решиха да се срещнат отново след пет години, в бъдещата столица на славистиката — Варшава. . .

Ала не може да не се констатира, че масовостта в участието с доклади, научни съобщения, изказвания и реплики в дискусиите не е все още белег за най-високо равнище на научното мислене; в много доклади се натрапваше и елементарност, и описателност, и повърхностност при интерпретацията на научните факти. Тази тенденция се засилва: докато на Четвъртия московски славистичен конгрес (1958) бяха прочетени кръгло 150 доклада, то на Петия софийски конгрес на славистите (1963) докладите бяха удвоени, а сега този брой е утроен. . . Несъмнено тази активност е безспорно свидетелство и за подчертания интерес у все повече и повече учени към огромния вклад на славянството в културната съкровищница на човечеството. . . И в този смисъл Шестият международен конгрес на славистите в Прага бе един внушителен научен форум на славистичната мисъл.

Трудно могат да се заличат от паметта тържествените минути, когато всички присъстващи в конгресната зала на Националния дом посрещнаха с вътрешно задоволство приветствията на най-заслужилите слависти. Правдиви и бодри бяха думите на Председателя на Международния комитет на славистите — акад. Бохуслав Хавранек, почетен член и на Българската академия на науките, който прочете своя встъпителен доклад и поздрави делегатите от името на националния герой и президент на Чехословашката социалистическа република — Лудвик Свобода — под чието покровителство конгресът на славистите проведе своята работа. Приветствия бяха поднесени и от името на правителството.

Лабораторните конгресни занимания продължиха по секции в аудиториите на Карловия университет; и то при нормална, колегиална атмосфера, без да се считат съвсем изолираните ексцеси на една незначителна групичка от „учени“, които погазиха общоприетите нормативи на научен разговор. Те се опитаха по недостоеен начин да оскърбят нашето национално достойнство и справедливо бяха порицани от ръководството на конгреса и от всички делегати. Накрая бяха принудени от общественото мнение и да се извинят публично.

Работата на петте основни секции — по езикознание, литературознание, по литературно-лингвистични проблеми, славянска народна словесност и по общославистични исторически проблеми — бе предшествуван от предварителното запознаване с тома-сборник¹, съставен от резюметата на докладите, изказванията и научните съобщения, който сборник бе разпратен от организационния комитет на конгреса в Прага. Това обстоятелство до голяма степен улесни делегатите да се запознаят с тематиката на конгреса и по-отблизо да вникнат в съдържанието на научната програма. Това предварително запознаване ориентира делегатите, макар и най-общо, по основните проблеми. „Най-общо“, защото почти всички резюмета бяха представени в такъв вид, който далеч не предоставя пълна възможност за точна информация и запознаване със съдържанието, с конкретните решения и концепции, изводи и хипотези, съставлявани от авторите в докладите и научните съобщения. Това се дължи, от една страна — на крайно ограничения обем на резюметата — разгърнати само на една страница, а често пъти — само с по няколко изречения и, от друга страна — публикациите на тези резюмета са направени на всички западно-европейски неславянски езици, освен на славянските езици. С това непредвидено „новаторство“ се наруши добрата традиция на по-ранните славистични конгреси, на които нормално явление бе учените от неславянските страни да публикуват докладите си и да участвуват в дискусиите на един от славянските

¹ VI. Mezinárodní sjezd slaveistů v Praze 1968. Resmé přednášek příspěvků a sdělení. VI. Международный съезд славистов в Праге 1968. Резюме докладов, выступлений и сообщений. Издательство Чехословацкой академии наук. 590 стр.

езици и по неписано правило — преди всичко на руски език — завоювал от години наред международното си право на конгресен език . . Несъмнено тази езикова Вавилония се пренесе и в разискванията, които понякога се превръщаха в крайно интересни диспути, но в съдържанието на които не можеше да се проникне напълно дори и от хората, показали своите безспорни качества на полиглоти.

Общите ни интереси най-често ни сбираха в аудиторните, където протичаше работата на една от основните секции — литературоведческата — и на заседанията на различните ѝ подсекции. Това предопределя и литературоведческият характер на настоящата ни статия, в която се отразяват преди всичко онези проблеми, привлекли най-силно нашето внимание: българистиката и научния принос на нашата научна делегация, от една страна, и от друга — въпросите на класическата руска и на съветската литература, дали положително отражение за бързите промени в развитието на художественото съзнание в българската литература. . .

Що се касае до проблематиката на езиковедческата секция и на различните ѝ подсекции, трябва експромпто да отбележим, че в значителната част от докладите се разглеждат преди всичко езиковите особености и закономерности на отделните национални езици на славянските народи, без да притежават сравнителен „общославянски характер“, което по начало е „всеобщо изискване“, характерно за славистичните конгреси. Многогемията, както и при литературите, е характерен белег за славистично-езиковедската продукция. Езиковедите са проявили досега по-голям интерес към синтактичната проблематика и са подценили до известна степен фонетичната и по-специално диахронично-фонетичната проблематика. За отбелязване е, че много малко чужденци езиковеди са подбрали за теми на своите доклади проблеми из спецификата на старобългарския език. Проблемите на старобългарската и изобщо на българската литература бяха застъпени в по-малко доклади на чуждестранните слависти, в сравнение с предишните славистични конгреси. Това са все още само обезпокояващи симптоми, защото българистиката е била винаги основна дисциплина на славистиката в миналото и защото нашият древен език и литературат са били и си остават **к л а с и ч е с к а п ъ р в о о с н о в а** за развитието на културата на цялото славянство.

За отбелязване е, че както при езиковедите, така и при литературоведите слависти се налага подчертаният интерес към **т е о р е т и ч е с к о т о** осветляване на процесите и фактите. И това безспорно е положително явление. Забелязва се дори „уклон“ за разглеждане на синхронните промени в езика и то в един „структурално-типологичен план“ на интерпретация на материала. Лингвистите внимателно изучават структурата на сричката; изследват валентността на фонетичните единици; уточняват закономерностите на ударението в съвременните славянски езици; търсят взаимната обусловеност между форма и морфема; осветляват развойната характеристика на склоненията; проучват спецификата на словореда на основата на трансформационната метода; установяват структурната типология на изречението с главния му белег — предикацията; стремят се теоретически да докажат и обосноват категорията „залог на глагола“; научно дирят структурален подход към лексиката и се стремят да въведат математически и генеративен метод в разбора на речника; особен интерес представяват концепциите за деривацията като явление на трансформацията, а така също и анализата на автотомността на думата от гледище на омонимията, разглеждани като граматично-стилистични родови понятия; привличат вниманието и въпросите от раздела на семазиологията с нейните микросфери, на етимологията, пуризма, стандартизацията, историята на литературните езици и на езиковедската славистика, на историческата

диалектология, хидрономията, топонимията, етнонимията и пр. В областта на приложното езикознание с подчертан интерес се следяха експериментите на учените-езиковеди при машинния превод. Опитът на българските учени (А. Людсканов и М. Янакиев) да създадат върху български материал генериращ модел за словообразуване в езика-посредник при машинния превод заслужава научно внимание. Славянската глаголна аспектология е привлякла по-малко слависти-езиковеди. В замяна на това интересът към стилистиките, към смесените езиковедско-литературоведческите въпроси подчертано се е повишил. Това показва и броят на докладите, посветени на тези проблеми. И в тази област структурно-съпоставителният и типологичен метод доминира като работна методология.

Докладите на българските слависти-езиковеди — Вл. Георгиев, Л. Андрейчин, Ст. Стойков, Св. Иванчев, К. Попов, Ст. Стоянов, Г. Тагамлинка и мн. др. задълбочено разглеждат редица важни проблеми, третиращи фонематичната структура на славянските думи, изоморфната съчетателност в структурата на изречението в славянските езици, неутрализацията на синтактическите опозиции, актуалното членение на изречението, граматическата категория „определеност“, съотношението между фразеологичната единица и лексикалната единица, структурните и семантични особености на сложните изречения в съвременния ни език, славянизацията на предславянските географски понятия и пр.

Българските литературоведи-слависти се представиха също с много и най-разноотемни доклади на този трети следвоенен форум на славистичната мисъл. Докладите на българските учени Пантелей Зарев, Петър Динеков, Емил Георгиев, Георги Димов, Куя Куев, Георги Веселинов, Симеон Русакиев, Велчо Велчев, Пеню Русев, Кръстьо Генов, Стойко Божков, Иван Цветков, Васил Колевски, Боян Ничев Йордан Цонев, Христо Дудевски, Евдокия Метева, Недялко Драганов и много други заслужават сериозно научно внимание.

Когато се разискваха основните методологични и исторически проблеми на сравнителното славянско литературознание и по-специално въпросът за мястото на славянските литератури в световната литература, Емил Георгиев (НРБ) прочете своя доклад за принципите на общото и сравнително славянско литературознание, посрещнат с внимание от специалистите. По същите принципи въпроси прочетоха свои доклади славистите Ф. Волман (ЧССР), И. Долански (ЧССР), К. Крейчи (ЧССР), Д. Ф. Марков (СССР), А. Н. Робинсон (СССР), П. Н. Берков (СССР), В. Б. Еджъртън (САЩ) и др., които разкриха специфичния принос на славянските литератури в световния литературен процес през различни периоди от тяхното бурно развитие.

Връзките на славянските литератури бяха разкрити в докладите на Иван Цветков (НРБ) „Литературно влияние и национална самобитност“ (Българо-съветски литературни отношения), на Стойко Божков (НРБ) и Христо Дудевски (НРБ) „Типологични особености и проблема за взаимоотношенията между съветската и българската литература“, на редица учени от Югославия, Унгария, ГДР и др. Докладите и на тримата наши учени се срещнаха с висока оценка от специалистите, защото в тях са засегнати едни от най-сложните литературно-теоретически и литературно-исторически проблеми на рецепцията.

По проблемите на сравнителната история на славянските литератури взе участие Георги Димов (НРБ) с доклад на тема „Проблемите на българо-славянските литературни взаимоотношения в наследството на Иван Д. Шишманов“. На същото заседание свои доклади прочетоха славистите А. С. Бушмин (СССР), В. И. Кулешов (СССР), Л. С. Кишкин (СССР), З. Урбан (ЧССР) и др. Последваха оживени дискусии.

При разглеждането на въпросите, свързани с развитието и изменението на жайровите системи в славянските литератури, Кую Кув (НРБ) прочете своя доклад „Апологията в старославянските литератури“, а Велчо Велчев (НРБ) — „Жапровата природа на романа „Под игото“ и жанровата специфика на романа-епопея в някои славянски и западноевропейски литератури (историко-типологическо изследване)“. По същите въпроси доклади изнесоха учениците М. Бакош (ЧССР) С. Волман (ЧССР), Г. М. Фридлендер (СССР), С. В. Николски (СССР), О. А. Державина (СССР) и други.

На три заседания се разглеждаха въпросите на барока в славянските литератури. По тези проблеми не бе прочетен нито един наш доклад. Същото се отнася и до авангардните течения в славянските литератури. Видимо тази проблематика е стояла за сега по-настрана от полезреността на нашите литературоведи-слависти.

Когато се разискваха проблемите на славянските литератури от XX век и на техните творчески принципи — критически реализъм, авангардни течения, социалистически реализъм и другите направления, акад. Пантелей Зарев (НРБ) прочете своя доклад „Съветската литература и промяната на художественото съзнание в българската литература през двадесетте години“, Васил Колевски (НРБ) — „Значението на съветската литература за формирането и развитието на социалистическия реализъм в българската литература“, Йордан Цонев (НРБ) — „Съветският роман-епопея в развитието на българската литература“, И. С. Шаблюовски (СССР) и Симеон Русакиев (НРБ) прочетоха доклада „Възникване и развитие на социалистическия реализъм в националните литератури“ и т. н. Все в същия дух бяха и докладите на съветските слависти С. А. Шерлаимова, Д. Д. Благой, Г. Д. Вервес, М. Н. Пархоменко, А. И. Метченко, В. Р. Шчербина, Л. Н. Новиченко и др. Българските и съветските учени поставиха за разглеждане най-актуалните въпроси на съвременните литератури, приели за първооснова метода на социалистическия реализъм. Те подхващаха проблемите от нови страни и аспекти; посочиха новаторския характер на съветската литература и качествено новото ѝ идейно-емоционално съдържание; те разкриха специфичните закономерности на прехода от критическия реализъм към социалистическо-реалистическото изображение в художествената литература на славянските народи. Особено внимание заслужава докладът на В. Р. Шчербина „Проблемите на прогреса в литературите на славянските страни през периода 1917 г. до 1967 г.“, в който проблематиката на литературното развитие се разглежда в най-широк план: той отхвърля нашумялата формула за пряката зависимост на художественото мислене, на стила или формата на произведението от вече натрупания естетически опит. Той разглежда прогреса в художественото развитие като единство от редица елементи, които позволяват да се реализира по-богато и по-хуманистично съдържание на творбите, които от своя страна разширяват и сферата на естетичното. Шчербина воюва против вулгаризацията и примитивизма в изкуството, против всички, които опростителски приемат еднотипността в художествения процес като някаква закономерност. Широтата в концепциите на автора дава богата основа за размисъл върху голямата роля на съвременния писател, носещ огромната отговорност пред прогресивното човечество. . .

На няколко заседания бяха поставени и въпросите на литературните течения и по-специално на онези течения, които са характерни за прехода от XIX към XX век: в частност някои аспекти от същността на сентиментализма, романтизма и реализма, които бяха осветлени в докладите на Кръстьо Генев (НРБ) „Романтичната поема в славянските литератури“, на Боян Ничев (НРБ) „Генезис и своеобразие на южославянския реализъм“, на Соня Баева (НРБ) „Сентиментализмът в българската и сръбската поезия“, на Георги Ве-

селинов (НРБ) „За някои сходни явления в българската и сръбската литература в края на XIX и началото XX век“; в докладите на съветските учени И. П. Кирилюк „Украинският реализъм и литературите на славянските народи от XIX век“, на Н. И. Крутикова, Д. В. Чалий „Форми на реализма в източно-славянските литератури през втората половина на XIX и началото на XX век“ и в много други доклади.

От членовете на българската делегация бяха прочетени доклади и научни съобщения с по-различна тематика, които са обнародвани в т. XI на „Славянска филология“, 1968 . (Изд. на БАН) и в сборника „Славистични изследвания“, посветени на конгреса, 1968 г. (изд. на СУ „Климент Охридски“). В тези сборници можем да срещнем имената на П. Русев, Р. Ангелова, Т. Живков, Цв. Романска, Ст. Стойков, С. Георгиева, В. Паскалева, С. Русакиев, Е. Метева, Е. Даскалова, Светлозар Игов, Лидия Терзийска, Никола Георгиев и други, които засягат въпросите: на нашите юнашки песни и генетичните им връзки и типологични сходства със сръбохърватските юнашки песни, руските билини и украинските епични песни, на зараждането на нашата социалистическа поезия и близостта ѝ с руската гражданска лирика; на славяно-румънската литература и нейното място и значение в славистиката, романистиката и балканистиката; те поставят и редица други въпроси, отнасящи се до общостта ни с чехи и поляци, с руси и украинци, със сърби и словаци и разглеждат в различни аспекти творби на Карамзин или Адам Мицкевич, на Ст. Жеромски или Симеон Скляренко, на Юлиус Фучик или Иво Андрич. . .

Заслужава научно внимание и една друга група доклади, които бяха прочетени под общата рубрика „Единство и различия в развитието на древните славянски литератури“. Ще се спрем малко по-подробно на докладите на Петър Динеков (НРБ), Д. С. Лихачов (СССР) и на А. Н. Робинсон (СССР), които събудиха интерес и се разгърна дискусия по тях.

За една твърде значителна част от докладите и научните съобщения осъществената организация на заседанията — обединяването на материалите по проблеми, а не по секции, каквито бяха образувани на V славистичен конгрес в София — означаваше всъщност не единство, а именно проблемно разноезичие, съседство на изследвания, много разнородни не само по тема и насоченост, но и по принадлежност към съответен историко-литературен дял. В това отношение докладите и научните съобщения, в които предмет на проучване бяха средновековните славянски литератури, изглеждаха в сравнително благоприятно обкръжение и действително оставяха впечатление за връзка с обявените в програмата основни проблемни наименования на заседанията. Така, под общото заглавие „Развитие и изменение на жанровите системи в славянските литератури“ бяха попаднали работите на Р. Маринкович (ФСРЮ) „Средновековният роман като жанр в руската и южнославянските литератури“, на К. Куев (НРБ) — „Апологията в старославянските литератури“, на О. Державина (СССР) — „Опит за сравнително-историческо проучване на европейската и руската драматургия през XVII в. (Средновековната традиция и новите елементи в пиесите от XVII в. за Йосиф)“. Към проблемите „Славянските литератури в световната литература“ беше отнесен извънредно интересният доклад на А. Н. Робинсон (СССР) „Литературата на Киевска Русия между европейските средновековни литератури“. На средновековните славянски литератури беше посветено и специално заседание (проблема: „Единство и различия в развитието на старите славянски литератури“), което придоби именно характер на оживена дискусия. Нейн център станаха докладите на Д. С. Лихачов (СССР) — „Старославянските литератури като система“ и на П. Динеков (НРБ) — „Единство и различия в развитието на старите славянски литератури“. Пряко отношение към някои основни положения в двата доклада имаха

работите на Р. Лалич (ФСРЮ) — „За взаимоотношенията между старата сръбска и старата руска литература“, на А. Достал (ЧССР) — „Църковнославянската литература, нейният развой и литературна проблема“, на Й. Магнусевски (Полша) „Сравнително разглеждане на развойните процеси в старите западнославянски литератури“, на О. Кралик (ЧССР) „Зараждането на летописна литература сред славяните“, отчасти на Я. С. Лурье (СССР) „Световните сюжети“ на средновековната белетристика в руската и южнославянските литератури“ и др.

Вън от всяко съмнение (и независимо от каквито и да било възражения по отделни въпроси, възражения изказани или предстоящи), може да се постави констатацията за успешното навлизане на изследванията в най-затруднителни теоретично-методологични области на славистиката — медиевистика. Безспорно е също така, че твърде солидната вече основа за такъв род проучвания е подготвена в двете главни традиционни насоки — на отделното, националното литературно-историческо знание и на възможните му компаративно-контактни аспекти. Типологическата близост на средновековните литератури и особено опитите да се открият и друг вид връзки между тях, съществуващи успоредно с изучаваните досега (общност, родство по произход; влияние — едностранно или двустранно; типологическо сходство), са по-новите, в отделни случаи и съвсем нови терени за научната мисъл. По време на конгреса станаха ясни няколко основни, изходни позиции по този път; очертах се и първите разногласия, набелязващи впрочем моментите, към които очевидно трябва да се насочат в близко бъдеще изследователските усилия.

Още по-ясно в сравнение с двата последни международни конгреса по славистика проличава важното място, което заемат проблемите около художественото значение на старите славянски литератури. Своеобразната естетическа стойност на средновековното писмено творчество, спецификата на изобразителната му система, присъщите му творчески методи — на писмеността като цяло и на отделните ѝ жанрове, отношенията на приемственост и различия с литературата на новото време — това са в най-общи линии въпросите, които все по-често се включват в конструирането на новите теоретично-методологични постановки. Сами по себе си това са въпроси с най-сложен теоретичен характер и за осветляването им, както е известно, славистиката е задължена почти изцяло на съветските специалисти по средновековна литература. Внесеният от тях през последните две десетилетия нов материал в науката и авторитетно защитеният нов подход към средновековните литературни явления в работите на В. П. Адрианова-Перетц, Д. С. Лихачов, И. П. Ёрьомин, А. Н. Робинсон, Я. С. Лурье и др., определят много нещо от облика на най-новите проучвания и изобщо от програмните цели в тази област на литературознанието.

Като разглежда в този дух условията, при които възниква църковно-славянската литература, А. Достал например намира, че и до днес представляващите я най-стари текстове са проучени от филологическа гледна точка, а откъм литературната си страна са характеризирани в най-добрия случай само в общи черти. Между другото в доклада му намират място някои схващания във връзка именно с литературната квалификация на църковнославянските писмени произведения — за тяхната тематика, за нарушеното равновесие на жанровете („неблагоприятното положение“ на епископските жанрове и, обратно, „по-благоприятното“ на лириката, научната проза, риторическата проза), за особеното значение на литературната форма и т. н. Покрай наложителните за църковнославянската книжнина текстологически, палеографски, археографски и езиковедски изследователски задачи настоятелно се изтъква „двоен характер“ на литературните ѝ проблеми — като литературно-исторически и като по-тясно литературоведчески, т. е. отнасящи се до изобразителната специфика на нейните произведения.

Докладът на А. И. Робинсон „Литературата на Киевска Русия между европейските средновековни литератури“ носи показателното подзаглавие „Типология, оригиналност, метод“. На основата на извънредно богат конкретно-исторически литературен материал авторът търси мястото на староруската литература (от XI до началото на XIII в.) в литературния процес на средновековието. Обект на сравнение са староруската литература и, от една страна — най-близката ѝ по дух старобългарска литература, византийската и старата чешка литература от най-ранния ѝ период и, от друга страна, средновековните западноевропейски литератури. Първото важно обобщение на автора засяга жанровата панорама и идейния патос на староруската, старобългарската, византийската, старочешката литератури. По църковно-назидателните и религиозно-етичните си интереси литературата на Киевска Русия се приближава до старобългарската, макар и да не достига свойствената ѝ църковно-философска целеустременост в разработката и попълването на византийско-християнското наследство; в сферата на национално-агиографските интереси тя първоначално следва опита на чешката литература, но превъзхожда и българската, и чешката в своята „повествователна насоченост“, в надхвърлянето на гръцко-славянската патристика, в създаването на историческа проблематика, в свързването на фантастиката на елинистичния свят, нравоучението на източната мъдрост и отечествената старина със своята политическа съвременност.

Разширявайки обекта на своето проучване (в него постепенно се включват западноевропейски литератури), А. Н. Робинсон се обръща към съпоставка на съответните социологически и идеологически фактори на литературния процес през раннофеодалния период, които зависят от структурата на обществения бит и исторически определените форми на християнизация. В своите тълкувания той не допуска и следа от някакво отклонение в самоцелен социологизъм и пречупва интересуващото го влияние на социално-икономическите фактори през типични за средновековната литература „възлови“ положения: съсловно-корпоративната структура на обществото, особената роля на средновековния автор, организиращата литературното движение функция на жанровете.

Голям интерес представляват изводите на автора във връзка с езическо-християнските идеологически съотношения. В новата феодална обстановка славянската митология се запазва не във вид на самостоятелни сюжети, а като стилистични традиции на символистично-метафоричната образност. По своята нетърпимост към фолклора православната църква надминава католическата (макар че и на Изток монасите-летописци обработват устни предания, исторически или псевдоисторически). В руските православни среди гонението на фолклора, поддържано и от държавата, ограничава значително проникването му в литературата и затруднява възможността за по-значително сближение на устното и писменото творчество, каквото се наблюдава в западноевропейските литератури. С това литературата на Киевска Русия се оказва в „значителна степен лишена от една от най-важните поетически основи за развитието на светското художествено творчество“. В сравнение със западноевропейските литератури тя се отличава с по-голямо типово еднообразие и всеобщност на своите признаци и социални функции. Развитието на жанровата ѝ система, на светските начала в нея и нарастването на индивидуалните творчески белези се извършват по-бавно, но затова пък по-големи са публицистичните ѝ възможности и гражданско-патриотичната ѝ „одухотвореност“.

Съпоставките в областта на епическото творчество, което по преценка на автора сближава най-много литературата на Киевска Русия с литературите на северна и централна Европа, очертават оригинална картина на типологическо сходство. В нея богатата осведоменост на изследователя е открила и тънки

разлики, които съществуват и могат да се почувствуват тъкмо на фона на принципната общност — една органическа зависимост, показана в доклада по категоричен начин. Установено е, че в сравнение с „Песен за Роланд“, „Песен за нибелунгите“ и някои други епически творения, „Слово о полку Игореве“ разказва за близко по време събитие и това е наложило обединяването на епически и публицистически похвати на отражение. Освен това епическата поетизация в „Словото“ не се чувства толкова в сюжетната постройка, колкото в разкошния орнамент на символично-метафоричната образност; „Словото“ се отличава с неразгърната повествователност, но със зрялост на залегналите в него обществени представи.

Докладът съдържа и цялостна концепция за метода на средновековната руска литература — за основния принцип на изображение, който според изричното уточнение на автора не трябва да се смесва с различните жанрови и стилистични изобразителни форми и с конкретната целенасоченост на произведението. Нека отбележим, че като поставя в основата на своите разсъждения определението за синтетичния (или „синкретичен“, по терминологията на други изследователи) характер на средновековната литература, А. Н. Робинсон не свежда метода до него. С пълно основание той се насочва към показатели, които не само разкриват светоотношението на средновековния писател и не само определят литературата гносеологически, но изясняват и общото, специфичното за нея като тип изображение, т. е. представят я в светлината на собствените ѝ изобразителни възможности. Може би трябва да се помисли и за допълнителни показатели, за една по-комплексна формула от тази, която е предложена в доклада на А. Н. Робинсон, но несъмнено е едно: своеобразният историзъм на средновековната литература в съчетание с присъщата ѝ символика действително определят основното в нейния метод и правят приемливо предложеното от автора название — „метод на символическия историзъм“.

В доклада си „Старославянските литератури като система“ Д. С. Лихачов открива своите интересни наблюдения със следното принципно положение: историята на литературата не е само история на авторите и техните произведения, история на обществените идеи, изразени в художествена форма, и история на стиловете; тя е също и история на изменящите се съотношения на нейните части и взаимоотношенията ѝ с външните явления. Че взаимоотношенията с външните явления, по-точно с културата и литературата на другите народи, са съществена страна в живота на всяка литература, в съществуването ѝ като система, когато отговарят на вътрешните потребности на литературното ѝ развитие, т. е. когато по силата на обстоятелствата се превръщат в компоненти от вътрешния живот на страната и народа — това е неоспорима истина, проверявана не един път чрез най-различни литературно-исторически факти. Но начините, по които се изявява тази закономерност в средновековието, и най-вече в по-ранните му периоди, са все още недостатъчно проучени. Те носят свои неповторими особености, много различни от механизмите на съвременните културни и литературни взаимоотношения и тъкмо на тези особености именитият съветски литературовед е посветил своето изследване.

Една от формите на литературно общение през средновековието е пренасянето, трансплантацията на литературни явления. Пренасянето съвсем не е механически процес, с него не завършва животът на даденото явление. На новата почва то продължава да живее и придобива местни черти. Литературното влияние на Византия в славянските страни е случай именно на трансплантация и тя е била възможна, защото средновековните литературни произведения „нямат окончателен вид“, живеят във всяка епоха, изменяйки понякога в значителна степен формата и съдържанието си. Продължителният живот на ста-

рата култура в нови форми се обуславя от липсата на историческо съзнание през средновековието. „Деленето на старославянските литератури на две главни части — оригинална и преводна — е направено от наша съвременна гледна точка и модернизира средновековната литература“ — ето едно от изключително важните становища на автора, изразявано впрочем и в редица негови по-ранни работи, както и в работите на други медиевисти, но което, за съжаление, все още не е надделяло над традиционното убеждение, че в оценката на всяка средновековна литература преводните творби трябва да заемат второстепенно място.

Главната цел на Д. С. Лихачов е характеристиката на т. н. „култура-посредница“ и „литература-посредница“ (използват се още определенията славянска „редакция“ или „рецензия“ на византийската култура). Наднационалната литература-посредница, съществувала у южните и източните славяни, се отличава с общ наднационален църковнославянски език (старобългарски в основата си), с общ за южнославянските и източнославянските литератури фонд от псмени паметници, с обща литературна съдба, с общо литературно развитие. Съставена предимно от преводни произведения, най-често от гръцки, тя съдържа главно „канонически и църковно-авторитетни“ паметници, без които не е бил възможен църковният живот, но включва и исторически, философски, природонаучни съчинения. В нея, естествено, не влизат непременно всички преводни творби и, обратно, в нея може да попаднат и паметници, възникнали на национална почва. Тази литература-посредница „не е била филиал на византийската литература, но тя несъмнено е била филиал на византийската култура.“ Така в доклада е проведена идеята за източно-православата духовна общност, чиито културни традиции се раждат и поддържат не само в териториите на многонационалната византийска империя, но и из славянските земи. Славяните общуват с Византия чрез тази обща за тях култура-посредница, „в чието създаване грамадната роля е принадлежала на българите, и на първо място — на Кирил и Методий, създателите на общославянската писменост и разпространители на единния за всички православни славяни литературен език — старобългарски в своята основа“. Българската култура, подчертава специално авторът, е влияла и се е „трансплантирала“ в Русия само в тази си част, която е представлявала всъщност християнска култура-посредница.

От застъпените по-нататък въпроси специално внимание заслужават следните: най-устойчивата в жанрово отношение част от всяка средновековна литература принадлежи на литературата-посредница; в старите славянски литератури контрастът между непосредственото и условното отражение на действителността е много по-рязък, отколкото в литературата на новото време; един от най-важните структурообразуващи моменти в средновековното писмено творчество — отхвърлянето на художествената измислица — в преводната литература се проявява с известни отстъпления и в резултат на това преводната и оригиналната литература имат несъвпадащи сфери на действие, допълват се една друга и в такъв смисъл са равноправни.

Несъмнено концепцията на Д. С. Лихачов, в която отново са налице добре познатите в науката качества на автора — респектираща ерудиция и подкрепена склонност към теоретични обобщения — представлява сложна съвкупност от тясно свързани един с друг проблеми, които се намират в различни стадии на проучване. Твърде е възможно отделни подробности или дори основни моменти в картината на така очертаното единство на източноправославните славянски литератури в бъдеще да претърпят корекции. Още на конгресите бяха разменени мнения, отправени бяха препоръки към автора и, както тряб-

ваше да се очаква, проявен беше и скептицизъм спрямо някои от неговите убеждения.

Най-пълната аргументация във връзка с тези въпроси и по-точно по повод на изказаната още в 1965 г. идея от Д. С. Лихачов за създаването на единна история на руската и южнославянските литератури до XVI в. съдържаеше докладът на П. Динеков „Единство и различия в развитието на старите славянски литератури“. Възможността за написването на такава история, в която фактически ще отпаднат националните граници между отделните литератури, е пренесена в доклада преди всичко с оглед на ранната славянска литературна общност, която започва още през 60-те години на IX в. и при която най-ясно се очертава единството на славянските литератури. Като изтъква приоритета на старобългарската литература, която се превръща в „могъщ посредник между богатата източно-византийска култура и славянския свят“, авторът изяснява нейната общославянска функция и същевременно обосновава схващането си за народностния ѝ характер, проявен веднага, със самото ѝ създаване. Същата тенденция — да развият народностни черти още с началните си прояви — е засвидетелствувана в руската и сръбската литература. Макар и да са безспорни обширният общ фонд от литературни произведения, общият литературен език (по-късно представен от различни редакции), общите моменти в историческото развитие, дори „обединяването“ в отделни случаи на това развитие, все пак не може да се говори за еднакъв литературен процес, което „прави проблематично изграждането на обща, единна литературна история на южните и източните славяни за периода до XVI в. Общността на редица литературни явления не отменя националния характер на литературното развитие в тези страни; това литературно развитие върви все пак по свои пътища, обусловени от националните обществено-политически условия; колкото и допирни точки да има, историческата съдба на българи, сърби и руси е твърде различна.

Според автора затрудненията, които ще срещне създаването на подобна единна история, са значителни, а някои от тях са даже непреодолими. Така например въвн от историята би трябвало да останат произведения от „местен и национален характер“, и други, които нямат жанрови паралели в другите литератури. Но без тях всяка отделна литература ще бъде обеднена, ще бъде неправилно представена, ще се превърне в „преглед на византийско-източно-православната струя в литературата на трите народа“. Хронологическите несъответствия (липсата на общо начало — старобългарската литература започва развитието си и достига разцвет преди да съществува литературен живот сред сърби и руси; неравномерното развитие на жанрови форми, идеи, стилове и т. н.) също не могат да бъдат пренебрегнати.

Сумирайки своите съображения, авторът подчертава, че „липсва методологическа основа“ за написването на такъв обобщителен труд. Най-сигурният начин за проучването на взаимоотношенията между средновековните славянски литератури си остава сравнителният метод — „в неговия генетично-исторически и типологически аспект“.

По повдигнатите въпроси в тези три доклада на Динеков, Робинсон и Лихачов се разгърна разискване, в което взеха участие редица наши и чуждестранни учени. С особен интерес се посрещна изказването на акад. Пантелей Зарев (НРБ), който подкрепи твърденията на Д. С. Лихачов да разглежда древнославянските литератури като система и то именно като „динамична система“, която включва диалектиката на ставащите в литературата процеси. Акад. Зарев обърна сериозно внимание на онези моменти в доклада на Лихачов, където се говори за структурното изследване на литературата. „За такова изследване се говори не малко на Запад — подчерта акад. Зарев — но аз искам

тук да подчертая голямата разлика в разбирането на въпроса. В своята книга „Clefs pour le structuralisme“ френският литературовед Jean-Marie Auzias, както и другите западни структуралисти, говори за синхронност и диахронност на литературата. Синхронността, това е състояние, това е момент на неподвижност. Тя се изразява чрез хоризонтални. Диахронността — това е момент на развитието, на предвиждането напред към нови моменти на синхронността. Тя се изразява чрез вертикали. При това възможно е не само отблъскване от синхронността, но и възвръщане към нея. Ето и цялата динамична система — на живота и на развитието на литературата. Но между това, което говори Оазия и това, което говори проф. Лихачов, има и голяма разлика. Оазия утвърждава това, че трябва всякога да се остава в границите на текста. Че не трябва да се интересуваме от никакво психологическо и от никакво социално съдържание. За него това са мирогледни, „социални“ и прочие „иерархии“, които не трябва да се въвеждат в сферата на изследването. Ето и безизходната ограниченост на структурализма. Проф. Лихачов въвежда в своята динамична система огромно социално-историческо, психологическо и стилово съдържание и ни дава обемно изследване. „По-нататък акад. Зарев подчерта резултатните домогвания на нашето марксистическо литературознаване, което непрекъснато се придвижва напред и което напоследък обогатява своята методология и търси нови решения в общата панорама на нашата литература. Той подчерта, че в някои литературоведчески трудове на съвременните ни слависти моделът на литературното развитие се разбира също като „динамична система“. Все във връзка с въпросите за системата и моделите на развитие акад. Зарев изтъкна опасността от едностраничност. „Проф. Лихачов твърде настойчиво акцентува на понятието „литература-посредница“ — каза българският учен. В такъв случай той до известна степен намалява оригиналността и историческата роля, конкретната историческа роля на старобългарската литература. Той привлича всичко към понятието общославянска литература и преди всичко към староруската литература, а това, струва ми се, създава неточна представа за миналото. Старобългарска литература съществува в деветия и десетия век, когато още не е имало староруска литература. И това е важен момент на синхронност, който следва да се изучи, за който говори и сам проф. Лихачов в своя доклад. Той пише, че „изучаването на тези изменения трябва да представлява специална задача, решението на която ще бъде възможно само тогава, когато бъдат изучени структурите на отделните периоди, условно разглеждани като неизменяеми“ (стр. 6). Не следва да се разтваря всичко в понятието общославянска литература. Освен това аз не съм съгласен с това становище, според което старобългарските писатели само са възприемали византийската литература — те са се и борили с нея. Аз имам предвид да кажем такова съчинение като „За азбуката“ на Черноризец Храбър“. По-нататък в своето изказване акад. Зарев пледира за изучаването на всяка литература като система, на обърна внимание да се подхожда конкретно-исторически към фактите, без да се унифицират явленията, без да се елиминират онези черти, които характеризират националната специфика на отделните древни славянски литератури...

Заслужават сериозно научно внимание и докладите, посветени на въпросите на руската класическа литература и световния литературен процес, а така също и на съветската литература, дала положително отражение за развитието и промяната на художественото съзнание в много световни литератури и за възникването на социалистическия реализъм като качествено нова изобразителна система. Влиянието на руската класическа литература на Запад, а така също и на съветската литература имат изключително важно значение за хуманистичния характер на световната реалистична литература. Тези про-

блеми се разработват в редица доклади на наши, съветски и чуждестранни слависти, на които ще се спрем малко по-подробно.

С един чисто американски трик беше събуден интереса към доклада на У. Б. Еджъртън „Произведенията на Лев Толстой след 1880 година и тяхното влияние в чужбина“. Беше използвано и бодрото внимание на аудиторията от първия ден, и атмосферата на нетърпение и очакване, в която започват научните конгреси. Като в рекламен филм, прекъснат на „най-интересното място“, авторът изведнъж спря резюмето си с препоръката: „останалото ще прочетете в самия доклад“. Изведнъж докладът се оказа на наше разположение. С добре претеглена усмивка авторът вече го раздаваше на любознателните, когато настойчивият звънец на председателстващия обяви започването на разискванията.

Студията на У. Б. Еджъртън изпъкна с ясната си постройка, с прецизното изложение на проблемите, с новотата на някои възгледи. Но едва ли заслужаваше рекламата си. Дори като опит да се вдигне завесата от една недобре проучена страница в творческото дело на Лев Толстой. Дори като характерен експонат на американската русистика на съвременния ѝ етап. Защото не толкова интересът към истината за Толстоевата философия, а възможността да се даде анархистично, дребнобуржоазно тълкувание на тази философия е движила „обективистичната“, добре ерудирана мисъл на автора.

Фактически той се помъчи да закрепил разделянето на Толстой-художника от Толстой-мислителя с уговорката за тяхното обединение „от писателската личност“. За Еджъртън по-важни в случая са идейните заблуждения и кривулничения на великия писател, тяхното съзвучие с неукрепналото съзнание на западния интеллигент, размиването на класовите граници в идеологията и политиката, които те осигуряват при едно тенденциозно прочитане. От една страна, той признава, че по отношение отрицанието на крепостническата държава Лев Толстой има допирни точки с Ленин; с конкретни примери от социалната практика на западните толстоисти Еджъртън великолепно показва утопичността, призрачността, непригодността на Толстоевото съпротивленчество; мястото на философията и етическата система на Толстой; взаимодействието на Толстоевите идеи с идеите на редица мислители и политически вождове на миналото и съвременността (Х. Джордж, Махатма Ганди); причините за „неимоверно голямото“ разпространение на толстоизма по света, които се изясняват с научна широта и компетентност. Но веднъж спечелено, читателското доверие се използва за усвояване на възгледи със съмнително съдържание. Веднъж това ще бъде опитът да се изтъква толстоизмът непременно като „християнски анархизъм“, въпреки че Толстой е своеобразен социалист; друг път да се натрапи мнението за някакъв религиозен мистицизъм на Толстой, при все че рационалната основа на Толстоевото учение е повече от очевидна; трети път — да се подкопае обективно-научната истинност на Лениновите схващания за Толстой, уж меродавни само за неговите адепти — ортодоксалните марксисти; четвърти път — да се представи всяка държавна власт, основана на сила, за вечна и т. н. В много съблазнителни постановки на Еджъртъновия доклад подаваха уши антимарксистически мини, ту взривявани на предна фронтова линия, ту оставяни — за по-добри времена. Такъв е стилът на съвременната диверсионна пропаганда: компетентно, „обективно“, „научно-изтласкване на марксизма от заетите му позиции и замяната на неговите боеви, конкретни, класови понятия — с по-„общочовешки“, по-разтегливи и абстрактни концепции, чрез които се внасят идеите на антикомунизма.

Еджъртъновият доклад е особено характерен за днешната североамериканска русистика. В него няма открито предизвикателни постановки, разюздан антимарксизъм или явна реакционна тенденциозност. Той като че ли е пропит

от най-добри, най-научни намерения. Пък и „хуманистичната“ позиция на автора, намерила опора в едно титанично дело на човекостроителството, не е лъжлива и лицемерна. Да, Еджъртън наистина иска да дигне знамето на един благороден, честен и умен толстоизъм, така недостигащ на дехуманизиращата се западна мисъл, така противоположен на атмосферата на терор и насилие в най-могъщата капиталистическа страна. Да, на съвременния идеологически етап на Запад Толстой-мислителят и моралистът има прогресивно значение и неговият пропагандист върши благородна работа! И все пак, случайна ли е тази сериозна, спокойна и сдържана интонация? Случайна ли е тази шумно декларирана обективност и добронамереност? Нали истината може да мине и без парадни дрехи.

Очевиден е стремежът към смяна на тактиката в съвременната идеологическа борба, защото фронталната атака срещу марксизма не мина. Немоделна, ненавременна я прави и високото съвременно равнище на науката, чужда на пропагандните кръсци, и разпространението на марксизма, които все повече завладява умовете на масите. Тогава остава, както вече се изтъкна, само един „убедителен“ път на идеологическа борба; компетентно, „обективно“, „научно“ излъчване на марксизма от заетите му позиции и замяната на неговите боеви, конкретни, класови понятия с по-абстрактни, по-„общочовешки“, по-благозвучни за западното ухо „евфемизми“. Според подготовката, според способностите, според изследователските задачи е и резултатността на новия подход. Умелото владение на материала безспорно му осигурява разнообразие на тактическите средства: ту компромис и отстъпки, когато нещата са очевидни и безспорни; ту натиск и настъпление, когато сложността на проблемите не се подава на еднозначни решения; ту сговорнически, дружелюбен тон, сякаш покана за „зелената маса“. И всичко това — прикрито зад „искрено“ търсене на истината, зад умело усвоена „салонна“ фразеология, зад еклектически или уклончиви и двусмислени уговорки.

Разбира се, голяма част от докладите не преследват идеологически цели. Те сякаш направо декларираят това със заглавията си: „Античният свят в поезията на О. Е. Манделщам“, „Прийоми за отразяване на действителността в ранните разкази на И. Бунин“, „Акмеизмът и екзотичното“ и др. Периферната им тематика и обективистичен тон профилактично изключват идейните възражения и пренасят боя на „безопасна“, тясно професионална територия. Това е камуфлаж на далеч не безобидни изопачавания на съветската литература. И най-бдителното око може да се залъже от заглавието на подобен доклад: „Композиционният принцип на „Тихия Дон“ на югославянина Д. Нелкович. Къде по-„техническо“, къде по-„неутрално“ заглавие! А в този доклад се обосновава гледището за песимистичната философия не на друго, а на Михаил Шолохов. Но това е изключение. Обикновено заглавията не мамят. Те вярно изразяват намерението на авторите да се изолират от болните и опасни въпроси на времето чрез „частните случаи“, чрез „частните проблеми“, чрез „тясно специализирани теми“. Тогава и тяхната ценност и полезност за науката варира в много широки диапазони: от елементарна популяризация до частичния принос.

В доклада си Кенет Харпър (САЩ) се е потрудил да обоснове тезата за влияние на Дикенс върху Гогол („Дикенсово влияние върху гоголевския „Шинел“). Какво пък, може и да има такова влияние, въпреки че аргументите на американеца не са особено състоятелни. Но какво значение има това за литературата? Защо е нужно това на литературознанието?

Още „по-висящ“ е въпросът за влиянието на Едгар Елът По върху Достоевски („Достоевски и Едгар Елът По“). Тук дори установяването на контактната връзка е твърде съмнителна. Макар и да заслужава внимание въз-

гледът, че реалистическият интерес към „подробностите на образите и събитията“ издига По и Достоевски от привърженици на романтическия кошмар до майстори на „психологическия реализъм“, трудно бихме повярвали, че „в своята литературна техника Достоевски е много задължен на Е. Е. По“. Методически по-целесъобразно е да се търси типологическо взаимодействие между двамата писатели, а по линията на идейно-социалните паралели е могло да се стигне до по-значими обобщения.

Да приемем тезата на Д. В. Гришин (Австралия), че „Дневникът на писателя“ на Достоевски представлява „артистична публицистика“. Вярно, Достоевски тук се проявява не само като публицист, но и като художник. Вярно, епизоди, спомени и политически събития „добиват необикновена изразна сила в светлината на психологическия реализъм на Достоевски“. Но има ли право авторът да разглежда „Дневника“ като изповед на великия писател? Може ли да се твърди, че неговите „фантастични разкази“ (и без това твърде условен термин) са експерименти в създаването на нов жанр (какъв?).

Независимо от сполуки и недостатъци, изброените доклади показват зависимостта на „дребнотемиеото“ от методологическата незрялост и несигурност на литературоведите. Ръка за ръка вървят „дробенето“ по теми, образи и мотиви и липсата на значими граждански и теоретически обобщения, широки изводи, далновидни решения. Това най-силно пролича от големия брой „чехови“ доклади, прочетени в секцията „Литературно-лингвистични проблеми“. Не че те нямат право на съществуване, не че не са полезни в общия поход на литературознанието към изясняване на наследството. Но не е ли твърде нисък техният полезен коефициент, не е ли твърде формалистичен уклонът на тяхното разглеждане, за да заслужават специални научни занимания. Ако в малкото не се вижда голямото, значимото — играта явно не си струва свещите.

Тъкмо умението да се удряват дребните проблеми, подчертаният стремеж към укрупняване на плана в литературоведското изследване при не особено установени методологически принципи, при непреодоляем еkleктизъм на мислене и виждане, отлични работите на Х. Маклийн (САЩ) върху „В оврага“ на Чехов и на Р. Нойхойзер (Канада) върху „Хазайка“ на Ф. Достоевски. Авторите са посветили усилията си на две не особено представителни за Чехов и Достоевски произведения, впуснали са се по редица второстепенни детайли, явно под равнището на великите писатели. Понякога се поддават на изкушението да скандализират слушателя с модни трикове, толкова по-скабровни, колкото по-целомъдрен е техният източник — великата руска литература: малко бит, малко екзистенция, малко секс. . . Но явно това не ги е задоволило. Те са подирили по-големи идейно-социални обобщения. Изведени от конкретен, артистичен анализ, те не са без стойност за осветляване делото на Достоевски и Чехов в отделни периоди.

Тъкмо на фона на общата за западното литературознание методологическа колебливост и общофилософска ограниченост, изпъкнаха предимствата на литературоведските трудове на учените-марксисти. Отчетливо набелязани цели, умело избран подход, вярно формулирани изводи — това са началата на тяхната работа, това е тяхното професионално кредо. Може би невинаги е намерен правилния тон, може би куца понякога репрезентативната страна на трудовете им, невинаги тематиката им е достатъчно мобилна, достатъчно „модерна“, но те знаят какво искат и знаят как да го постигнат. Както никъде другаде ленинската методология, щом тя попадне в умели компетентни ръце. Тогава и най-загадъчните сфинксове предават крепостите си.

Тъкмо на един литературно-исторически парадокс беше посветен докладът на проф. Д. Д. Благой (СССР): „При изворите на съветската литература

(Закономерности на формирането и развитието на съветската литература от края на десетте и началото на двадесетте години). Отколе се знае: реализмът е демократичното, народното, социалното течение; обратно — символизмът е изразявал настроенията на висшите класи; късният романтизъм е плач към старите феодални порядки. Но, оказва се, в резултат на редица обществени и психологически закономерности след Великата октомврийска революция, настъпва дълбока диференциация на литературните течения. Именно писателите-реалисти най-отявлено се обявяват срещу революцията; а тъкмо анти-реалистите възторжено я приемат (Блок, Брюсов, Маяковски). Кой друг, ако не буревестникът Горки трябва да стане певец на Октомври, но не — той заема уклончива, изчаквателна позиция. Защо и как става това, ние можем да разберем само чрез проникванията на изострения скалпел на марксистко-ленинския анализ. Майсторското му „приложение“ в доклада на Благой проявява и други, „попътни“ въпроси: въз основа на какво се извършва „загадъчният“ преход от романтизъм към реализъм, от лириката към епопеята, от стихове към проза, от поемата към романа. Как, опирайки се върху критико-реалистическата традиция и творчеството на Горки, се утвърждава социалистическият реализъм — методът на съветската литература.

В доклада на акад. Пантелей Зарев (НРБ) „Съветската литература и промяната на художественото съзнание в българската литература през двадесетте години“, въздействието на Октомври върху българската литература и нейните творци е показано на световноисторически фон: с нарасналата гражданска ангажираност на писателите, с преодоляването на изолираното художествено съзнание, с придобиването на нова комуникативна функция от литературата. В този аспект акад. П. Зарев разглежда творческата еволюция на Хр. Смирненски, Никола Фурнаджиев, Гео Милев. Руските съветски поети обогатяват личния мисловен и емоционален опит на българските творци. Без съветското въздействие е немислимо онова ново художествено съзнание, което се развива в България след Първата световна война и Октомврийската революция и което произизва творчеството и на писателите критически реалисти, и на писатели, увеличащи се в редица модернистични насоки, заключава акад. Пантелей Зарев.

В колективното си изследване „Формиране и развитие на социалистическия реализъм в националните литератури“ Е. С. Шаблиовский (СССР) и Симеон Русакиев (НРБ) показват националното и индивидуално пречупване на художествените форми на социалистическия реализъм в украинската и българската литература.

Върху „Някои типологически и контактни особености в отношението на българската и съветска литература“ са се спрели Стойко и Божков Христо Дудевски (НРБ). Като се позовават на историческата близост между българи и руси, на спецификата на революционното движение в България, авторите разкриват своеобразието на възприемането на съветската литература у нас, участието ѝ във формирането на душевността и естетическия вкус в голяма част от интелигенцията, активното ѝ използване в революционната борба.

В този ред на мисли Васил Колевски (НРБ) смята стремежа към усвояване и утвърждаване в живота и в литературата на ленинските идеи и принципи за основна закономерност на обществено политическия и литературен живот на прогресивните сили в България след Октомврийската революция. („Съветската литература и развитието на социалистическия реализъм в българската литература“).

Докладът на Иван Цветков (НРБ) „Литературно влияние и национална самобитност“ разглежда в теоретичен и литературно-критичен аспект някои важни проблеми на българо-съветските литературни отношения.

По-частни, жанрови въпроси на въздействието на съветската литература в България засегнаха другите български учени-слависти — Йордан Цонев („Съветският роман-епос в развитието на българската литература“) и Екатерина Даскалова („Към въпроса за развитието на жанра на революционната поема в съветската и българската литература през 20-те и 30-те години на 20 в.“). С активните си изказвания П. Зарев, П. Динеков, В. Велчев, Ив. Цветков, Л. Цветков, Г. Германов и др. спомогнаха за доброто представяне на българската русистика.

На конгреса специално внимание бе отделено на творчеството на М. Горки. Не само по повод неотдавнашната му стогодишнина. И не заради особени заслуги към славистиката. Чисто и просто колкото по-дълбоко се навлиза в проблематиката на литературата на XX век, толкова по-ярко изпъква централната и възлова роля на Горки в генезиса и развоя на редица нови художествени форми, в общата идеологизация на съвременното изкуство. От една страна, връзките на Горки с руската литературна традиция — докладът на Н. К. Гей (СССР) „Горки и руската класическа литература“ се разглеждат в методологически план: какво заимствува и какво усъвършенствува Горки в изкуството на своите предшественици. От друга страна, особено се набляга на Горкиевия хуманизъм (В. Шоптеряну (РНР) „Хуманизмът на Горки“), на особено актуалната в наши дни мисъл за значимостта на човешката личност, на необходимостта по горкиевски да се води борба за щастието и правата на човека. На трето място се изследват сложните и разнообразни връзки на Горки с модернистите и модернистическите течения в литературата (Мирослав Дрозда (ЧССР) „Модернизмът, авангардизмът и А. М. Горки“). Много положения и констатации в този доклад са конюнктурни, произволни, неточни. Може ли да се каже, че за поколенията на Горки и модернистите е характерна „дуалистическата концепция за човека“, когато великият хуманист винаги е бил наясно по въпроса какво разединява хората. Може ли сериозно да се твърди за „преход“ на Горки в късния му период „към създаване на проза на епихологически съдържателния „поток на съзнанието““ точно в разгара на Горкиевата борба срещу антиреализма за утвърждаване на социалистическия реализъм в литературата, изкуството и критиката.

И все пак живата мисъл на изследователите дълбае именно във фокуса на съвременните литературни процеси — М. Горки, а от този връх много загадки ще се изяснят, много проблеми ще добият реалните си измерения.

Важен раздел от работата на конгреса бяха научните съобщения. Голяма част от тях бяха на дребни и незначителни теми, но имаше и такива, които могат да събудят научен интерес.

Американският литературовед Р. У. Метюсън направи опиг да покаже разнообразието на чеховското художествено виждане („Образи на природата в няколко Чехови разказа“) като резултат на голям жизнен опит, вроден специализъм и артистичност и мисловна широта на великия писател.

Тезата за дълбоко обективното, отразяващо живота в най-адекватна и хармонична форма, поддържащо равновесие на рационални и емоционални фактори отстоява унгарската литературоведка Мария Рев („Чехов и някои въпроси на руската литература от края на XIX век“).

С едно ново и неизвестно за широката публика име от руската литература в началото на миналия век ни запознава американецът Джон Мърсъроу. Оказва се сред учителите на великия Гогол е и Орест Сомов. Именно той свързва „периода на романтичната проза“ с каноническия реализъм на XIX в. („Илюзията на действителността в прозата на Орест Михайлович Сомов“).

По свой начин канадецът А. Ф. Зуиърс се постара да аргументира концепцията на Бахтин за Достоевски в „Секретът около Достоевски“. По ма-

териали нагучени, изучаващи Достоевски и въз основа на свои лични наблюдения Роберт Белкнап (САЩ) анализира „отношението на Достоевски към тази част от действителността, която сега, след сто години може да се установи според прочетеното от великия руски писател“.

В тази връзка по-интересен бе докладът „Реализмът и модернизмът в руската литература от началото на двадесетия век“. Не знам доколко е правомерно сравнението между сравнително по-слабо произведение на един автор и най-голямото творческо завоевание на друг, но паралелът между „Децата на слънцето“ на М. Горки и „Към звездите“ на Леонид Андреев във връзка с полемиката за отношението към революцията и концепцията за човека е, разбира се, любопитен. Привлекателна по своята научност и конкретно-историческа обективност е позицията на Е. Миров-Флорин (ГДР): Горки осъжда Андреев не за увлечението му по условните форми и гротески, а за отклонението му надясно, за отрицание на силите на разума както в условните произведения, така и в битовите. Оттук произтича и призивът към обективна оценка на Леонид Андреев, към вярно установяване на мястото му в руската литература.

С широта и задълбоченост се отличават възгледите на В. Байц (ГДР) за социалистическия реализъм на съвременния етап („Въпроси на социалистическия реализъм в съвременната съветска литература“). Авторът набляга на възможностите на социалистическо-реалистичната литература да вижда действителността в движение и изменение, човекът — в перспектива. В този процес реално достигнатото представлява изходен пункт за възможностите в бъдещето, миналото придобива перспективна функция. Повикът към „продуктивен активизиращ импулс на литературното произведение“ се налага като извод от добре промислена и обоснована теоретическа концепция.

Свикнахме да виждаме руската и съветска литература в центъра на международните славистични конгреси. Напълно обяснимо. За славянските народи това са възлови литератури. Неизброими са нишките, които свързват зараждането и укрепването на тяхната словесност с художествената метрополия на по-големия славянски брат; неocenима е заслугата на науката, установила, изучила и систематизирала тези връзки; всеобщ е пиететът към литературата, отдавна добила световно признание. Всичко това е добре известно.

На VI международен конгрес на славистите обаче руската и съветска литература бяха не само в центъра на проблематиката. Те бяха тема на деня. Налице е вече един подчертан интерес към руската и световна литература, нарастващ от конгрес на конгрес, от сесия на сесия, от симпозиум на симпозиум. Налице е масов поход към нейната съкровищница. По израза на един американски учен „след първото десетилетие на века това е второто раждане на руската литература за света“.

За света на социализма това е естествено. Откакто съществува художествено слово, откакто се е появило естетическо съзнание, руската литература е била постоянен спътник. Но за Запада? Види се, това не е пореден вик на модата. Види се, някаква сериозна промяна е настъпила в художествените вкусове на Запада. Фактът, че по голямата част от докладите и изказванията по руска и съветска литература принадлежаха на западни литературоведи, не може да не наведе на някои разсъждения. В края на краищата Шестият международен конгрес по славистика е световен форум и неизбежно трябва да бъде показател за духовния климат на съвременността. Очевидно коренни промени са настъпили и в буржоазното съзнание. От изток са задухали ветровете на епохата и онова, което е било „поветрие“ и „аромат“, днес минава като идеен ураган за зашеметените мозъци на Запада. По всичко личи, че наред с философията и политическата икономия именно тук се е пренесъл епицентърът на идеологическата борба между двата свята.

Причините? — Естествено с нарастването на международната роля и авторитет на СССР като стожер на социалистическия лагер, с цялостния напредък на съветската култура и изкуство, с епохалните завоевания на съветската наука и техника от последните години, нараства и интересът към литературата — духовната съвест на тази велика страна.

За буржоазния Запад наистина съществува „руско чудо“ и „загадка на Русия“. Собственическата душа немее пред редица явления на съветската действителност, ясни и разбираеми за последователите на научния комунизъм; формалната логика на заслепени от собствеността западен човек не може да съчетае „взаимоизключващи се факти“: откъде този творчески идеализъм на съветските хора, тази трудова и гражданска безкористност; откъде това единодушие и сплотеност около една партия, която сама бичува слабостите и грешките си; откъде тази увереност в осъществяването на една идея; и най-сетне — възможен ли е геронзъм, възможно ли е себеотрицание в нашия прагматичен, меркантилен, деспотичен век, където всичко се измерва в парични знаци? . . .

В атмосферата на задълбочаваща се духовна криза в обстановката на банкрутирали буржоазни идеали, на неосъществено „велико общество“ и затягащ се обръч около шията на беззащитния малък човек — примерът на една литература, бликаща от социален оптимизъм, непомръкнали идеали и духовно здраве, не може да не бъде привлекателен.

Но има и друго. С развитието си капиталистическата действителност все по-рязко откъсва западния интелigent от реформистките му илюзии, от утопичните му надежди, от програмите му за усъвършенстване на капитализма. Самият живот го насочва към социалистическите идеи. А именно съветската литература е живата връзка със света на бъдещето; тя е лъч на надежда в царството на „златния телец“.

И реакционерите има за какво да изучават руската и съветска литература. Какъв по-удобен терен за схватка с комунизма от полето на идейно-ясната, класово-осъзнатата, партийно-тенденциозна съветска литература. Достъпният език на образите, привидният аполитизъм на реалистическото изкуство сякаш облекчават демагогическите похвати на реакционните идеолози, предоставят им възможност — да се адресират направо към „обикновения човек“, към неговите „естествени човешки потребности“. Ако философията и политиката са диверсионни канали за познавачите, за идеологическа обработка на неизкушените, няма по-благодарен терен от литературата. И естествено най-желани средства за замъгляване на съзнанието стават „тъмните петна“ и „скабровните подробности“ на съветската литература. Именно към най-сложните и трудно обясними явления на руската и съветска литература насочват пипалата си идеологическите конспиратори на запад. Именно върху Достоевски, Пастернак, Цветаева, Манделщам, Солженицин те упражняват своята професия. А те знаят как да смутят западната душа, умеят да прикриват силните и да раздухvat слабите страни в дарованието на сложни и противоречиви писатели, научили са се да им приписват своята истина за великата им родина.

И най-сетне — една по-второстепенна, но не най-маловажна причина. Напоследък усилено се търсят нови форми, стилове и похвати за модерното изкуство. На костеливите умопостроения на редица съвременни съчинители трябва да се вдъхне живот. И доколкото идеите не стигат, доколкото съдържанието не блести с новота и оригиналност, пак на помощ идва изпитаното средство — формотворчеството, формоекспериментаторството. Но и това се изчерпва. Идва време, когато дрешката не може да прикрие природния недъг. Дивата игра на цветовете и сенки, умората от класическата хармония губят и позърската си привлекателност. Трябват вече не палиативи — нужни са нови, истински съвременни и главното — сериозни изразни средства. И ето ти примерът на

една литература, колкото богата по съдържание, толкова и разнообразна по форма. Една литература, където именно еквилибристиката, голото експериментаторство и самоцелни трикове отсъствуват от проверения, с години създаван реkvизит. Това са форми живи, съдържателни, сочни, задържали топлината на високата гражданственост, обгорени от мисията за служене на човека, закалени в горнилото на обществени и естетически борби. Как да не протегнат към тях ръце хилядите иманяри на словесната жар птица?

Западното литературознание вече не е способно да върви в крак с времето си. По традиция то е било кабинетна дейност. Но в общия подтик към уталитизация на изкуството, то не може вече да се ползува с привилегиите на „вещ за себе си“. То трябва да напусне кабинетните стени, да излезе на обществена стъгда, да поеме отговорностите си на служител на културата. И има ли по-благодатен обект за свързване на изкуството с живота, за свързване на изкуството с науката от руската и съветска словесност. Оттам трябва да рухнат живителните сокове за излиялата словесност, оттам трябва да дойдат примерите, които ще я възродят. Трезвият и практичен западен ум не може да отхвърли тази възможност. И на литературознанието се пада важен дял в нейното осъществяване. Както никога световните явления и процеси са тясно взаимно свързани. Това, което става на международното поле, отеква в литературата, пренася се в литературознанието.

Шестият международен конгрес на славистите подхвана много от проблемите, по които бяха проведени дискусии на по-ранните два конгреса в Москва и София. Разговорът по тези познати проблеми продължи и сега, като те се разгледаха в по-нови аспекти. Предложени бяха и по-нови решения. Бяха поставени например и проблеми, по които по-рано не се е разисквало. Венцеслава Бехиньова (ЧССР) постави въпроса за наличието на „барок“ в българската литература. Един интересен проблем, който заслужава да се обсъди. Бяха прочетени и много доклади за развитието и изменението на жанровите системи в славянските литератури, за специфичните проблеми на отделните жанрове и литературни течения изобщо, за актуалните проблеми на литературите на XX век, за творческите принципи в развитието им (критически реализъм, авангардни течения, социалистически реализъм и другите литературни направления), за единството и противоречията в развитието им, за генезиса и своеобразието им и пр. и пр. Изобщо многотемното разпръсна вниманието на славистите в много посоки, без да се постигне придвижване на позициите по всички въпроси на по-горно научно равнище. И въпреки този разнобой творческите търсения за правилно научно решаване на въпросите имат превес над емпиричните описания, над елементарните и повърхностни констатации. Налагат се сериозните експерименти и проникновените проучвания. С много нови концепции излизат славистите по въпросите на славистката и поетиката, по които нямаме възможност да споделим нашето отношение, тъй като не разполагаме с оригиналите на докладите. Авторитетни литературоведи и лингвисти, историци и фолклористи поставиха за разрешение редица наболели въпроси, по които тепърва ще се дискутира. . .

Действителното състояние на сравнителната интерпретация на славянските литератури налага най-общия извод, че съвременното сравнително славянско литературознание се намира на един р е ш е н етап. Натрупаните конкретни проучвания, сполучливите аналогии, ценния фактологически материал и изобщо значителната част от необходимите предварителни знания за връзките, контактите, констатираните рецепции, синхронни и диахронни процеси, периодизациите на проникванията, влиянията и приемствеността, модифицирането на творбите при превода им на езика на приемащата литература и за научното решаване на редица други допълнителни въпроси — са налице, въпреки

отделните изключения. Все повече се усеща нагледната необходимост да се правят вече генералните изводи и мащабни заключения, да се извлекат закономерностите от конкретните наблюдения, за да се групират в науката сродните процеси; да се класифицират ярките разнородни явления, не подлежащи на типологически изследвания; да се разграничат първопричините, генетичните и типологични зависимости, определящи една или друга насока на процесите, сходствата или различията, специфичните тенденции и пр.

Решителното навлизане в научния сравнителен анализ изисква предварително теоретическо осветляване на компаративистичната методология, за да се види предварително кои процеси и феномени, кои елементи на художествените структури могат да са обект на сравнително изучаване. Това е нужно както за общото, така и за славянското сравнително литературознание, защото не може да не се признае, че при изсявяването на вълнуващите ни проблеми се навлиза по необходимост все повече и повече в сферата на политическото мислене. Самите дискусии на конгреса приемаха изцяло идеологически характер. Изобщо цялата лабораторна работа на конгреса се насищаше с политически аспекти. И хората, които съзнателно използванаха всякакви пролуки за извъннаучна дейност, се възползуваха под най-невинни форми да пускат пипалата на своята идеологическа диверсия.

Не може да се оспорва, че една значителна част от необходимите научни изводи и обобщения са вече направени. Фундаменталните изследвания на славистите-класици, направени преди десетки години, се нуждаят от нови допълнения и конкретизации. Те трябва да се детайлират в дълбочина; да се освежат с нови наблюдения и с научните обобщения на марксистко-ленинската методология. . .

Нашата съвременност непрекъснато налага максимална зрялост и научна подготовка при решаването на тази комплексна проблематика; по-голяма документираност и по-богата интерпретация на фактите и литературните феномени, но и по-съвременни решения на нагледните проблеми, за да могат да се обгърнат от всички страни разнородните процеси, характерни за многовековното културно развитие, езиково и литературно „строителство“ и цивилизация на славянските народи и на всяка цена да се решават от позициите на диалектичката и исторически материализъм. . .

Интересно е да се отбележи, че проблемите на славистиката са привличали и привличат научния интерес на много езиковеди и литературоведи, фолклористи и историци по света. И този интерес непрекъснато расте. И тъкмо той бе събрал в работните секции на конгреса представители на двадесет и шест страни от четирите краища на света. Славистите на Австралия и Австрия, на България, Белгия и Великобритания, на Дания, Швейцария, Франция или Финландия, на Холандия, Италия, Норвегия или Нова Зеландия, на Канада, САЩ или Гърция, на Израел, ГФР или Швеция, на СССР, Полша, Унгария, Румъния, ГДР, Югославия или Чехословакия създадоха творческа атмосфера, сред която всеки един имаше възможност да сподели своите съображения при издирването на неподправената историческа истина за живота, културата и литературата на славянските народи. Частичните опити за ненаучно мислене бяха преодоляни с колективни усилия. Работата на конгреса бе съпроводена и със специална Международна изложба на славистичната научна литература, издадена в различните страни през периода от 1963 до 1968 г. и подредена в Дома на художниците край Манесовия мост.

За прогресивното решаване на редица конгресни въпроси допринесе и активното участие на българската научна делегация. Нашите слависти прочетоха в голямата си част съдържателни доклади, които се посрещнаха с интерес. Някои от тях предизвикаха дори дискусии, защото поставяха важни въз-

лови въпроси. Но се прочетоха и слаби доклади, които не са били обсъждани в научни колективи и това се чувствуваше. Още по-слаби бяха някои отделни изказвания, в които веднага проличаваше импровизираност и прибързаност. Зрелостта на задачите налага да се сформират работни групи по проблематиката на славянското литературознаване, за да се организират час по скоро усилията на всички наши слависти.

Чест прави на специалистите от съветската делегация, които поставяха за разискване винаги актуални въпроси и предлагаха най-напредничавите им научни решения. . . Те организираха среща със стария и заслужил съветски литературовед Жирмунски, който разказа за издаването на събраните съчинения на Ана Ахматова и за дълголетната си дружба с известната съветска поетеса. Те бяха в центъра при специално уредената среща на славистите, които изучават творчеството на Михаил Шолохов. Те бяха първите, които се радваха на нашата активност. . .

Положителната оценка, която се даде за работата на конгреса, отговаря на характера на постигнатите резултати. Положените усилия от всички слависти представляват прогресивна стъпка към задълбоченото овладяване на обширния материал, към научния синтез на конкретните знания за установяване на най-ярките феномени и тенденции в литературите на братските славянски литератури. Постигнатото дава основание за още по-разгърнати и проникновени углъбявания в закономерностите на литературния процес от миналото и настоящето. Значителната част от докладите, прочетени на конгреса, бяха разработени върху правилна научна основа. Теоретическата победа на ленинизма застави даже и немарксистите да си служат с марксистеска терминология, което още повече усложнява и затруднява правилното решаване на проблемите. Почти всички участници в конгресните заседания подчертаваха ролята и значението на обществено-политическата среда за спецификата на националните литературни процеси, отчитаха правата пропорционалност и взаимозависимост между предаващата и приемащата литература. Но не може да не се изтъкне, че се забелязват и редица увлечения и черти на непоследователност даже и у учените-марксисти. Не всякога и не от всички се подчертаваше обусловеното значение и подчинената роля на външното влияние; не всякога се даваше истинската цена на контактите и връзките; обикновено се надценяваше влиянието на един писател върху творческото формиране на друг художник, без да се държи сметка за национално-психологическите импулси и патос на епохата, дала първите гласъци на историческата необходимост, на времето, което е обусловило една или друга гама в творчеството на изследвания писател. Такива увлечения довеждаха до неверни, пресилени и антинаучни заключения и изводи. Не всички правеха опити да вникват по-отблизо и с познаване във вътрешните процеси на отделните национални литератури, а проявяваха стремеж към унифициране на явленията, към типологизиране от пръв поглед. . . За някои слависти по-голям интерес представляваше да открият една или няколко творби от даден период на литературното развитие, които са сходни или имат близки някакви черти с произведения от други литератури, породили се в приблизително същото време, за да констатираят наличието на един или друг стил, на едни или други жанрови особености, на едни или други направления. . . без да се съобразяват с общото състояние на литературата, без да вземат под внимание общият патос на епохата или основната насока на литературния процес за дадения времеотрез. Това обстоятелство караше отделни учени да абсолютизират нехарактерното проявление или отделния факт, стремейки се да покажат близост и сходства в процесите, да подчертаят синхронност в процесите и явленията, на зрялост на условията или някакви скрити тенденции на развитието. Пресилването на нещата винаги води до антинаучност и изку-

ственост в изводите. Разбира се, когато фактите, макар и оскъдни, могат да характеризират раждането на нещо ново в даден период, което впоследствие получава признание, развитие и по-голяма разпространеност, те не бива в никакъв случай да се елиминират, но не трябва да се взимат и изолирано от общия исторически процес и да се пресилват по този начин да се стигне до погрешни съждения и изопачаване на явленията и фактите.

По-незначителна бе групата на онези учени, които са все още в стадия на елементарното описване на фактите, без да правят опит за следващия етап на теоретическото обобщаване, без да констатираат никакви принципи в сложното взаимодействие на славянските и неславянски литератури, без да откриват закономерности в процесите. Те не се интересуват например какви модификации настъпват в литературата, която търпи влияние отвън, какви структурни изменения настъпват, с какво се обогатява и от какво се освобождава тя, с какви нови форми се очертава приетото отвън и към какви изводи водят взаимните прониквания. Те не довършват дори търсенето на елементите, характерни за общия познавателен процес. Изобщо отбягват идеологическите обобщения, не пристъпват към анализ и методологическо обработване на фактите. И то не всякога от липса на опит или възможности, а по-скоро от предпазливост или криво разбиране за ненамесване на идеологическите аспекти с научните експерименти. Субективно такава научна „безпартийност“ не всякога е маска на чужда идеология, макар че обективната ѝ цена не се отдалечава от нея. В замяна на това следващите стъпки на такива учени ще зависят от уменията да се работи с тях. . .

Друга група учени прочетоха доклади, които „страдаха“ тъкмо от полюсно противоположни крайности: борави се само със същностните черти на явленията; съпоставят се в най-едри планове, без да се вниква в конкретните им особености; говори се за световен литературен процес, без да се изяснява съдържанието на това понятие; назовават се много национални литератури, без да се познават конкретните характерни подробности, които предават специфичния аромат на националните феномени; в такива доклади наистина се достига до „универсални“ заключения и изводи, до правилни по същество констатации, но не извлечени от естетически анализ. Затова убедителността на подобна „универсалност“ не всякога изчерпва богатството и многообразието на явленията и фактите, не всякога разчленява и детайлира истината и мащабите за действителната стойност на художествените явления. Нещо повече: при съпоставката на литературните факти се вземат под внимание само онези от тях, които биха могли да се сравняват или има нещо много близко между тях. Но къде ще останат тогава онези художествени произведения, които приличат само на себе си, които не са адекватни, с които не могат да се правят паралели? Не съществува ли опасност по такъв начин на изучаване да се обедни съдържанието на литературния процес, да се подцени приносът на самобитните майстори на художественото слово и да се акцентува преди всичко върху онези писатели, с творбите на които могат да се правят паралели, които събуждат асоциации с други творби от други литератури и се вземат под внимание случайни връзки и контакти на твореца с други творци от славянските и неславянски литератури? За тези учени е по-важно предварително да се запълни графата за необходимото явление в предварително построената компаративистична „таблица“. Разбира се, и щом се касае до закономерности при развитието на сродни по дух литературни явления, то нормално е да се търсят близки черти, сходни явления и съотношения за дадени периоди в националните литератури. Но да се превърща във формула този подход е вече крайност и увлечение. Обществено-литературните процеси имат своя специфика, по която те се разграничават от процесите в

природата, с които се занимават точните науки. Макар че и там изключенията са толкова много и така чести, за да става нужда да се класифицират и те като закономерност. . . Литературните явления и процеси са обусловени от много повече компоненти и имат много по-голяма свобода и „относителна“ самостоятелност. Затова предварително поставената „графа“, условно казано, може да насочва до известна степен изследователя в литературно-историческите процеси, може да послужи като ориентировъчна вежа сред многообразието на фактите, но без да ги предreshава, защото подобно интерпретиране е сериозен минус в научната работа. . .

До най-сериозни и резултатни домогвания се бяха добрали учените, които показваха предимствата и дълбоката научност на диалектичката методология, която взема под внимание диференцираната и точно детерминирана реалност на фактите и явленията, която насочва към характерната същност на процесите, без да елиминира изключенията като реални явления, която издирва техния генезис и държи сметка за всички компоненти, обуславящи сложността на литературните процеси, която съблюдава и закономерностите, и специфичните им отклонения, и традициите и новаторските търсения в дадена литература, и всички жанрови и стилови особености на разглежданите явления. Така много по-проникновено се достига до структурно-типологичните изменения, които се наблюдават в братските славянски литератури. Най-значителните и аргументирани доклади на съветските и наши слависти потвърдиха зрелостта на диалектичката методология.